

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان

اصطلاحات مزدایی و ترسایی در متون نظم فارسی

(از آغاز شعر فارسی تا قرن هفتم هجری)

استاد راهنما

دکتر خلیل حدیدی

استاد مشاور

دکتر منیره پویای ایرانی

پژوهشگر

صمد عقابی باسمنج

ماه و سال

(شهریور ۱۳۸۹)

اصطلاحات مزدایی و ترسایی

۱۳۸۹/۹/۳

۳

۱۴۵۸۴۹

نام خانوادگی دانشجو : عقابی باسمنج	نام : صمد
عنوان پایان نامه : اصطلاحات مزدایی و ترسایی در متون نظم فارسی (از آغاز شعر فارسی تا قرن هفتم هجری)	
استاد راهنما : دکتر خلیل حدیدی	
استاد مشاور : دکتر منیره پویای ایرانی	
مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد رشته : زبان و ادبیات فارسی دانشگاه : تبریز	
دانشکده : دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی تاریخ فارغ التحصیلی : شهریور ۱۳۸۹	
تعداد صفحه :	
کلید واژه : زرتشت ، مزدیسنا ، اصطلاحات مزدایی ، عیسی مسیح ، ترسایی	
چکیده: یکی از جنبه های مهم و پراوازه در ادبیات فارسی، مضامین و اشارات و اصطلاحات شاعران و نویسندگان در پیوند با ادیان و آئین های دیگر بالاخص دو آیین بزرگ زرتشتی و مسیحیت می باشد. آیین هایی که هر یک با قدمتی چندین هزار ساله در ایران تاثیرات بسیار زیادی در تمام ارکان جامعه از جمله سیاست، فلسفه، جهان بینی، معماری و عرفان و ... از خود به جای گذاشته اند و در این مسیر ادبیات نیز مستثنی نبوده است و با نگاهی ژرف می بینیم که ادب فارسی آکنده از مضامین و اصطلاحات مرتبط با این دو آیین است و این اصطلاحات و مضامین چنان با ادبیات فارسی عجین گشته اند که گاه درک و فهم درست متون نظم و نثر فارسی بدون آشنایی کافی با این مفاهیم خاص، دشوار و سخت می نماید. با پی بردن به این مهم که شناخت لغات و اصطلاحات مزدایی و ترسایی جهت درک و فهم صحیح متون نظم فارسی یک ضرورت است، هدف پژوهش این است که با جمع آوری لغات و اصطلاحات این دو آیین وارد شده در نظم فارسی (از آغاز شعر فارسی تا قرن هفتم هجری) و بررسی این اصطلاحات از نظر اشتقاق و نحوه استعمال آن در ادب فارسی با آوردن شاهد مثال هایی از شاعران برجسته این دوره بپردازد. این پژوهش به صورت فرهنگ و الفبایی است که در آن اصطلاحات مزدایی و ترسایی برای سهولت مراجعه محققین یکجا به صورت الفبایی آمده و برای مشخص شدن این دو اصطلاح از هم حروف [تر] برای اصطلاحات ترسایی و حروف اختصار [مز] برای اصطلاحات مزدایی در هر مدخل ذکر شده است.	

تقدیم به :

پدرم؛ آن بزرگ آموزگار زندگی و شعر و آن عاشق

راستین ادبیات که هرگاه زمزمه عشق سر دهد:

«جمعه به مکتب آورد طفل گریز پای را»

و **مادر** مهربانم که به عنوان اولین معلم زندگی :

«یک حرف و دو حرف بر زبانم

الفاظ نهاد و گفتن آموخت»

" سپاس گزاری "

از دست و زبان که بر آید
کز عهده شکرش به در آید
«از بخت شکر دارم و از روزگار هم»

چه زیبا آموخته اند ما را که شکر نعمت، نعمت افزون کند؛ پس به رسم نیکان و نیاکان، و از باب هر که مخلوق را شکر نهد، آفریدگار را سپاس نمود ه، صمیمانه می نگارم که این نوشتار حاصل آموزش ها، همکاری ها، مساعدت ها و راهنمای ها افراد فراوانی است که نام بردن از یکایک آنان، کاری است بس مشکل؛ و تشکر و قدر دانی شایسته و مناسب، بسی دشوارتر می باشد.

اما در این میان بر خود فریضه می دانم که ادای احترام و سپاس و تشکر فراوان بنمایم از:

— جناب آقای دکتر خلیل حدیدی، استاد راهنمای این تحقیق که با سعه صدر و راهنمایی های عالمانه باب جدیدی را در مقابل دیدگان محقق گشودند.

— از سرکار خانم دکتر منیره پویای ایرانی، استاد مشاور این تحقیق که مشاوره ها و نکته نظرات سنجیده و صائبشان راهگشای محقق در این راه بود.

— از جناب آقای دکتر مهدی پور که قبول زحمت نمودند و داوری این تحقیق را عهده دار گشتند و با صرف اوقات شریفشان تذکراتی بس راهگشا را متذکر شدند.

— از جناب آقای دکتر اسد الله واحد، مدیر گروه محترم، که از همان آغاز پیشنهاد پایان نامه گاه و بی گاه مصدع اوقات شریفشان می شدم.

پیشگفتار.....

۲

فصل اوّل

پیشینه تحقیق.....

۴

هدف و فایده پژوهش.....

۶

روش کار و شیوه و ابزارهای گرد آوری اطلاعات.....

۷

چند یاد آوری مهمّ درباره پژوهش.....

۸

فصل دوّم

مقدمه.....

۱۰

زرتشت از تولّد تا مرگ.....

۱۱

آموزه های زرتشت و مزدیسنا.....

۱۳

دین زرتشت در گذر تاریخ.....

۱۵

اصطلاحات مزدایی و ادب فارسی.....

۱۷

عیسی مسیح (ع) و زندگانی او.....

۱۸

عیسی (ع) در قرآن و تفاسیر.....

۲۱

مسیحیت و ایران.....

۲۳

عیسی (ع) و مسیحیت در ادب فارسی.....

۲۵

فصل سوّم

متن اصطلاحات مزدایی و ترسایی.....

۱۵۳ - ۲۹

نتیجه.....

۱۵۴

منابع و ماخذ.....

۱۵۵

۴۲.....	اسفند ← سپندارمذ	۳۰.....	آب
۴۲.....	اسقف	۳۰.....	آبان
۴۳.....	آشا ← آشو	۳۱.....	آبانگان ← آبان
۴۳.....	اشک مریم	۳۱.....	آبانگاه ← آبان
۴۳.....	آشم وهو	۳۱.....	آتریان ← آثورنان
۴۳.....	آشو	۳۱.....	آتش
۴۴.....	اقانیم ثلاثه ← اقنوم	۳۳.....	آتشکده
۴۴.....	اقنوم	۳۳.....	آتشکده فارسی ← آذرگشسب
۴۴.....	آکرده ← آیارده	۳۳.....	آتشکده شیز ← آذرگشسب
۴۴.....	امشاسپند	۳۳.....	آتشگاه ← آتشکده
۴۵.....	امشاسفند ← امشاسپند	۳۳.....	آثورنان
۴۵.....	انجیل	۳۴.....	آذر
۴۷.....	آندرگاه	۳۴.....	آذربرزین مهر
۴۷.....	انگره مینو	۳۵.....	آذرروز
۴۸.....	انگلیون ← انجیل	۳۵.....	آذرفرنیغ
۴۸.....	اورمزد ← اهورامزدا	۳۶.....	آذرگشسب
۴۸.....	اورمزدروز	۳۶.....	آز
۴۹.....	اوستا	۳۷.....	آسمان روز
۵۰.....	اهریمن ← انگره مینو	۳۷.....	آسموغ ← آشموغ
۵۰.....	اهورامزدا	۳۷.....	آشموغ
۵۱.....	آیارده	۳۸.....	آشموی ← آشموغ
۵۲.....	ایرمان	۳۸.....	آفرین
۵۲.....	ایرمان سرای ← ایرمان	۳۸.....	آفرینگان
۵۲.....	ایزد	۳۹.....	آناهیتا
۵۳.....	باد بره ← باد روز	۳۹.....	ابن الله
۵۳.....	باد عیسی ← دم عیسی	۴۰.....	آرد ← آرد روز
۵۳.....	بادافره	۴۰.....	آردروز
۵۳.....	بادروز	۴۱.....	آردیبهشت
۵۴.....	باژ	۴۱.....	آردیبهشت روز
۵۵.....	برسم	۴۲.....	آردیبهشت گان ← آردیبهشت روز
۵۶.....	برسم چین ← برسم	۴۲.....	آردیبهشتگان ← آردیبهشت
۵۶.....	برسمدان ← برسم	۴۲.....	آرویسگاه
۵۶.....	برشنوم	۴۲.....	استودان ← ستودان

۶۹	تیشتر ← تیر	۵۶	بُرئس
۶۹	ثالث ثلاثه	۵۶	بُریده پُل
۷۰	جائلیق	۵۷	بطریق
۷۰	جادنگویان	۵۷	بنددین ← کستی
۷۱	جادو	۵۷	بوشاسپ
۷۲	جُددین	۵۸	بهدین
۷۲	جشن	۵۸	بهرام روز
۷۲	جشن قندیل ← قندیل	۵۸	بهشت
۷۲	چلیپا ← صلیب	۵۹	بهمن
۷۲	چوخوا	۶۰	بهمن روز
۷۳	چینود ← چینود پل	۶۰	بهمنجنه
۷۳	چینودپل	۶۱	بهمنگان ← بهمنجنه
۷۳	حواری	۶۱	بیت المقدس
۷۴	خرداد	۶۲	بیت معمور
۷۵	خرداد روز	۶۳	پاداش
۷۵	خردجال	۶۳	پاداشن ← پاداش
۷۵	خرده اوستا	۶۳	پادافره ← بادافره
۷۶	خرعیسی	۶۳	پادیاب
۷۷	خرفستر	۶۳	پازند
۷۷	خشم	۶۴	پتفت ← پتت
۷۸	خط ترسا	۶۴	پتیاره
۷۸	خم عیسی	۶۴	پتیت
۷۹	خمسه مسترقه ← اندرگاه	۶۵	پری
۷۹	خمسین نصاری ← پنجاهه	۶۶	پنام
۷۹	خوان عیسی	۶۶	پنجاهه
۸۱	خوان مسیح	۶۷	پنجه دزدیده ← اندرگاه
۸۱	خورروز ← خورشید	۶۷	تثلیث
۸۱	خورشید	۶۸	ترس ستودان
۸۱	دَجّال	۶۸	ترسا ← راهب
۸۲	دخمه	۶۸	تقدیسات انصار
۸۳	درب مهر ← آتشکده	۶۹	تیر
۸۳	دروج ← دروغ	۶۹	تیرروز
۸۳	دروغ	۶۹	تیرگان ← تیر روز

۹۷.....	زمزم ← باژ	۸۴.....	دُرُون
۹۷.....	زمزمه ← باژ	۸۴.....	درون یستن ← درون
۹۷.....	زَنّار	۸۴.....	دُرُوند
۹۸.....	زَند	۸۴.....	دم عیسی
۹۹.....	زوت	۸۵.....	دِنِح
۹۹.....	زور	۸۶.....	دوزخ
۹۹.....	سَپِنْت مینو	۸۶.....	دی
۱۰۰.....	سپندارمذ	۸۷.....	دی به آذرروز
۱۰۰.....	سپندارمذ روز	۸۷.....	دی به مهرروز
۱۰۰.....	ستر	۸۷.....	دیباذر ← دی به آذر روز
۱۰۱.....	ستودان	۸۷.....	دیر مسیحا
۱۰۱.....	سُدَره	۸۸.....	دیرمغان ← آتشکده
۱۰۲.....	سده	۸۸.....	دین
۱۰۳.....	سرمه عیسی ← کحل مسیح	۸۹.....	دین روز
۱۰۳.....	سروش	۸۹.....	دیو
۱۰۴.....	سروش روز	۹۰.....	دیویسنا ← دیو
۱۰۴.....	سکوبا ← اسقف	۹۰.....	راسپی
۱۰۴.....	سوزن عیسی	۹۰.....	رام روز
۱۰۵.....	سوشیانت	۹۱.....	راهب
۱۰۶.....	سوشیانس ← سوشیانت	۹۲.....	رَد
۱۰۶.....	سوگند ← وَر	۹۲.....	رستاخیز
۱۰۶.....	شام آخر ← تقدیسات انصار	۹۳.....	رستخیز ← رستاخیز
۱۰۶.....	شبه عیسی	۹۳.....	رش ← رشن
۱۰۷.....	شلیخا	۹۳.....	رشته مریم
۱۰۷.....	شَمّاس	۹۴.....	رشن
۱۰۷.....	شهریور	۹۴.....	رشن روز
۱۰۸.....	شهریور روز	۹۵.....	روح القدس
۱۰۸.....	صلیب	۹۵.....	روح الله
۱۱۰.....	صوم الصمت ← صوم مریم	۹۶.....	روح المسیح ← روح القدس
۱۱۰.....	صومُ العذارا	۹۶.....	روز
۱۱۰.....	صوم مریم	۹۶.....	روزه سکوت ← صوم مریم
۱۱۱.....	ضدمسیح ← دجال	۹۶.....	روزه مریم ← صوم مریم
۱۱۱.....	طیلسان	۹۶.....	زامیاد

۱۲۵.....	گرزمان ← گرتمان	۱۱۲.....	عازر
۱۲۵.....	گرودمان ← گرتمان	۱۱۲.....	عودالصليب
۱۲۵.....	گنگ دژهوخت ← بيت المقدس	۱۱۳.....	عيد پاک ← عيد فصّح
۱۲۵.....	گوش روز	۱۱۳.....	عيدفصح
۱۲۵.....	گوشاسپ ← بوشاسپ	۱۱۳.....	عيدهيكل
۱۲۵.....	گهنبار	۱۱۴.....	عيسى كده
۱۲۵.....	لباس راهبان ← طيلسان	۱۱۴.....	غسل تعميد
۱۲۶.....	ليله الفطر	۱۱۴.....	فَرّ
۱۲۶.....	مارسپندروز	۱۱۶.....	فردوس
۱۲۶.....	ماه	۱۱۶.....	فرگرد ← ونديداد
۱۲۷.....	ماه روز	۱۱۶.....	فروردگان
۱۲۷.....	مايده ← خوان عيسى	۱۱۷.....	فروردين
۱۲۷.....	مجوس	۱۱۷.....	فروردين روز
۱۲۸.....	مرداد	۱۱۸.....	فروهر
۱۲۸.....	مردادروز	۱۱۹.....	فَرّه ← فَرّ
۱۲۸.....	مردادگان ← مرداد روز	۱۱۹.....	فصح ورد ← پنجاهه
۱۲۹.....	مرغ عيسى	۱۱۹.....	قسّيس
۱۲۹.....	مريم باكره ← مريم عذرا	۱۲۰.....	قنديل
۱۲۹.....	مريم عذرا	۱۲۰.....	قوت مسيح يکشنبه ← مسيح يکشبه
۱۳۰.....	مسيح	۱۲۰.....	كحل مسيح
۱۳۱.....	مسيح رنگرز ← خم مسيح	۱۲۱.....	كرفه
۱۳۱.....	مسيح يکشنبه	۱۲۱.....	كُستی
۱۳۱.....	مطران	۱۲۲.....	كُستی ← كُستی
۱۳۲.....	مَغ	۱۲۲.....	كشيش ← قسيس
۱۳۳.....	مغاک	۱۲۲.....	كليسا
۱۳۳.....	مغان ← مغ	۱۲۳.....	كماريكان
۱۳۳.....	مويد	۱۲۳.....	كرده ← ويسپرد
۱۳۴.....	مويدان مويد ← مويد	۱۲۳.....	كليسيا ← كليسا
۱۳۴.....	مولو	۱۲۳.....	گاتها
۱۳۴.....	مهر	۱۲۴.....	گاڠا ← گاتها
۱۳۵.....	مهراسپندروز ← مارسپندروز	۱۲۴.....	گاهنبار ← گهنبار
۱۳۵.....	مهراسفندروز ← مارسپندروز	۱۲۴.....	گبر
۱۳۵.....	مهرروز	۱۲۴.....	گَرتمان

۱۴۹..... یسنا
۱۴۹..... یشت ← یشتها
۱۴۹..... یشتها
۱۵۰..... یلدا

۱۳۵..... مهرگان
۱۳۶..... مَیزد
۱۳۷..... مینو
۱۳۷..... ناقوس
۱۳۸..... ناهید ← آناهیتا
۱۳۸..... نخل مریم
۱۳۹..... نسک
۱۳۹..... نصاری
۱۴۰..... نطق عیسی
۱۴۰..... نفرین ← آفرین
۱۴۰..... نماز
۱۴۱..... ننگ
۱۴۲..... نوروز
۱۴۳..... نوزوت
۱۴۳..... نیاز
۱۴۳..... نیرنگ
۱۴۴..... وَر
۱۴۵..... ورس
۱۴۵..... وندیداد
۱۴۵..... ویسپرد
۱۴۶..... هات ← یسنا
۱۴۶..... هرید ← هیرید
۱۴۶..... هرمز ← اهورامزدا
۱۴۶..... هرمزد روز ← اور مزد روز
۱۴۶..... هوشیدر
۱۴۶..... هوم
۱۴۷..... هوم المجوس ← هوم
۱۴۷..... هیرید
۱۴۷..... هیکل
۱۴۸..... هیکل روم ← هیکل
۱۴۸..... یاران مسیح ← حواری
۱۴۸..... یزدان ← ایزد
۱۴۸..... یزشگاه

۱-۱ پیشگفتار

یکی از جنبه های مهم و پرآوازه در ادبیات فارسی، مضامین و اشارات و اصطلاحات شاعران و نویسندگان در پیوند با ادیان و آئین های دیگر بالاخص دو آیین بزرگ زرتشتی و مسیحیت می باشد. آیین هایی که هر یک با قدمتی چندین هزار ساله در ایران تأثیرات بسیار زیادی در تمام ارکان جامعه از جمله سیاست، فلسفه، جهان بینی، معماری و عرفان و ... از خود به جای گذاشته اند و در این مسیر ادبیات نیز مستثنی نبوده است و با نگاهی ژرف می بینیم که ادب فارسی آکنده از مضامین و اصطلاحات مرتبط با این دو آیین است و این اصطلاحات و مضامین چنان با ادبیات فارسی عجین گشته اند که گاه درک و فهم درست متون نظم و نثر فارسی بدون آشنایی کافی با این مفاهیم خاص، دشوار و سخت می نماید. پس مطالعه و آشنایی با این اصطلاحات و مضامین دو فایده عمده در بردارد.

۱- آشنایی با دو آیین بزرگ زرتشتی و مسیحیت که شناخت لازم در مورد این دو آیین از این طریق به دست می آید.

۲- درک و فهم بهتر متون نظم و نثر فارسی با درک مفهوم اصطلاحات خاص این دو آیین که ضرورتی خاص می نماید.

فصل اول

۲-۱: پیشینه پژوهش

بنا به کثرت استعمال این اصطلاحات و ضرورت شناخت صحیح و درست این اصطلاحات و مضامین، پژوهشگران و شارحان بسیاری در مقاطع و زمان های مختلف با پی بردن به این مهم در صدد رفع این مشکل برآمده اند و تا حد امکان در کنار شرح و توضیح متون نظم و نثر به این امر پرداخته اند.

چنانکه به طور مثال فقط در حیطه اشعار خاقانی و تأثیر مضامین و اصطلاحات ترسایی در اشعار او کوشش های زیادی انجام گرفته است و ماحصل آن پدید آمدن چندین مقاله و شرح درباره آثار او بالاخص قصیده ترسائیه او - که آکنده از اصطلاحات و مضامین ترسایی است - گشته که اهم آنها عبارتند از:

- شرح قصیده ترسائیه خاقانی - و لادیمیر مینورسکی (با ترجمه و تعلیقات دکتر عبدالحسین زرین کوب).

- سوزن عیسی (شرح قصیده ترسائیه خاقانی) دکتر جلال الدین کزازی

- خارخار بند و زندان (شرح قصیده معروف به ترسائیه) - دکتر عباس ماهیار

- نگاهی به دنیای خاقانی - دکتر معصومه معدن کن - (فصل مسیحیت و خاقانی)

- مسیحیت و خاقانی - مقاله دکتر نصرآ. امامی - نشریه دانشگاه شهید چمران اهواز

- چهره مسیح در ادب فارسی - دکتر قمر آراین

و چندین اثر دیگر که یا به صورت مستقل درباره تأثیر مسیحیت در اشعار شاعری خاص یا به طور کلی در ادب فارسی نوشته شده است.

در حوزه مضامین و اصطلاحات مزدایی نیز آثار متعددی توسط محققان این عرصه پدید آمده است که اهم آنها عبارتند از:

- برخی از آثار ارزنده استاد ابراهیم پورداوود درباره تاریخ و فرهنگ ایران باستان و همچنین شرح و ترجمه بخش های متعدد اوستا به صورت مبسوط و عالمانه.

- اثر بسیار ارزشمند و زیبای استاد گرانقدر دکتر محمد معین تحت عنوان «مزدیسنا و تأثیر آن در ادب فارسی» در دو جلد که استاد در آن با قلمی شیوا نخست به ذکر زندگانی زرتشت و تاریخچه آیین مزدیسنا پی پرداخته و پس از آن در مورد چندین اصطلاح برجسته مزدایی بحث و بررسی عالمانه ای به عمل آورده و با آوردن شاهد مثال هایی زیبا که عمدتاً از شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی است، به زیبایی آن اثر افزوده است. (۱) آثاری از این قبیل و چندین اثر بسیار مهم دیگر که در این زمینه پدید آمده از اهمیت این موضوع برای پژوهشگران و اساتید بزرگ حکایت می کند. اما با این همه سعی و کوشش محققان بزرگ در این حیطه که هر یک در جای خود قابل تقدیر و سپاس است، جای چند کار جزئی خالی می نماید که نظر بنده را به خود جلب نمود و مرا بر این تحقیق برانگیخت و آنها را چنین می توان بیان کرد:

- پراکنده بودن اصطلاحات و مضامین ترسایی و مزدایی در میان شروح آثار مختلف و یا گزیده های آنان که برای استفاده دانشجویان و علاقمندان تهیه شده است.

- توضیحات جسته و گریخته ای که به علت مختصر بودن، گاه ابهام انگیز و سبب تشویش خاطر مطالعه کنندگان این آثار می گردد.
- شرح اصطلاح مربوط به این آیین ها از دیدگاه شاعر مورد بحث شارح و نپرداختن به سیر تحول لغوی آن مضامین و چگونگی استفاده شاعران دیگر از همان لغت یا مضمون.
- نپرداختن به ریشه شناسی لغوی و مفهوم اصلی آن در آیین مورد نظر و از همه مهمتر و اساسی تر فرهنگ وار نبودن این اصطلاحات به صورت منجسم و الفبایی جهت سهولت مراجعه پژوهشگران و محققان که یکی از عوامل اصلی و انگیزه های پرداختن بنده به این موضوع است.

.....

(۱) در پی عوامل گوناگون از جمله توجه فردوسی به فرهنگ ایران باستان و مطالعه منابع و مأخذ ایرانی قبل از اسلام تأثیر لغات و اصطلاحات آیین کهن ایران زمین (زرتشتی) بالطبع زیاد بوده است.

۱-۳: هدف و فایده پژوهش

با پی بردن به این مهم که شناخت لغات و اصطلاحات مزدایی و ترسایی جهت درک و فهم صحیح متون نظم فارسی یک ضرورت است، هدف پژوهش این است که با جمع آوری لغات و اصطلاحات واد شده این دو آیین در نظم فارسی (از آغاز شعر فارسی تا قرن هفتم هجری) و بررسی این اصطلاحات از نظر ریشه شناسی لغوی و نحوه استعمال آن در ادب فارسی با آوردن شاهد مثال هایی از شاعران برجسته این دوره و تنظیم آن به صورت فرهنگی الفبایی، بتواند مراجعه آسان پژوهشگران و محققان و افراد عادی را برای حل مشکل لغوی و تحقیقی خود فراهم آورد. چرا که در جهان کنونی با توجه به افزایش شاخه های علوم و تخصصی تر شدن موضوعات، تهیه فرهنگ های تخصصی برای همه رشته ها و موضوعات خاص در راستای سهولت مراجعه و استفاده عموم از آنها نیازی اساسی و مبرم گشته است.

۴-۱: روش کار و شیوه و ابزارهای گردآوری اطلاعات

شیوه گردآوری اطلاعات در مورد این پژوهش به طریق مراجعه مستقیم به منابع دست اول بوده و در مرحله اول این تحقیق، محقق با مراجعه به فرهنگ های معتبر و معروف فارسی از جمله لغت نامه دهخدا، فرهنگ دکتر معین، برهان قاطع با حواشی دکتر محمد معین و کتابها و مقالات مرتبط با این موضوع به بحث درباره ریشه شناسی لغوی و معانی واژه ها پرداخته است و پس از تهیه فیش های تحقیق و جمع آوری و دسته بندی آنها به صورت الفبایی و مرتب کردن آنها به ذکر منابع و مأخذ مورد استفاده در هر مدخل پرداخته شده است. در مرحله دوم این پژوهش مطالعه دیوان های شاعران برجسته این دوره (از آغاز شعر فارسی تا قرن هفتم هجری) و جمع آوری ابیاتی که این اصطلاحات و مضامین در آنها به کار رفته مورد نظر بوده است. این ابیات پس از جمع آوری و دسته بندی به صورت الفبایی (با توجه به اصطلاح به کار رفته در آن) به عنوان شاهد مثال شعری به پایان هر مدخل اضافه شده تا مراجعه کننده پس از آشنایی با معنی لغوی اصطلاح با شیوه ی کاربرد این اصطلاح نیز تا حدودی آشنا بگردد.

چنانکه بعداً ذکر خواهد شد این اشعار با توجه به نحوه کاربرد شاعر (کاربرد لغوی یا کاربرد هنری) دسته بندی گردیده و اول ابیاتی که اصطلاحات در آن با کاربرد لغوی به کار رفته اند آمده و بعداً ابیاتی که اصطلاحات در آن به صورت هنری (به عنوان استعاره، تمثیل و تشبیه...) به کار رفته آورده شده است.

۵-۱: چند یادآوری مهم درباره پژوهش

- لغت نامه دهخدا منبع اصلی جهت شرح اصطلاحات بوده و به همین خاطر در داخل این پژوهش از آن نام برده نشده است چرا که تکرار مکرر آن موجب ملال می گشت.
- در آوردن شاهد مثال از شاعران و نقل قول از کتابهای مورد مراجعه جهت حفظ امانت سعی شده است حداالامکان از همان رسم الخط و شیوه نگارش آن متن استفاده شود.
- جهت سهولت مراجعه کننده، ابیات ذکر شده با شماره صفحه و شماره بیت به کار رفته در همان صفحه آورده شده نه شماره مسلسل ابیات در اثر مورد نظر.
- اصطلاح و لغاتی که در یک معنی با چندین شکل نوشتاری به کار رفته اند، شکل معروف و مشهور آن لغت توضیح داده شده و اشکال مختلف آن در پایان نامه با علامت ← به مدخل اصلی آن ارجاع داده شده است.
- در ذکر شواهد شعری پس از ذکر بیت، در داخل پارانتز نام اثر و شماره صفحه و شماره بیت در آن اثر آورده شده است (نام اثر: شماره صفحه/ شماره بیت)
- در بررسی آثار این دوره، شاعران برجسته هر دوره مورد نظر بوده و شاعران گمنام و نا آشنا مورد بررسی قرار نگرفته است.
- در شرح و توضیح هر اصطلاح سعی شده تا خلاصه نویسی و مفید نویسی رعایت شود لذا جهت استفاده بیشتر محققان و مراجعه آسان، بیشتر منابع و مأخذ در هر مدخل آورده شده است.
- چند اصطلاح در نظم فارسی این دوزه به کار نرفته یا بنده ندیده ام اما شرح آنان آمده است چرا که در شرح لغات و اصطلاحات و شناخت آنان ضروری بوده است.
- در این تحقیق، برای رعایت اختصار، گاه عنوان بعضی کتاب ها و مراجع، در داخل متن و نیز ذکر ابیات شاهد مثال، به صورت اختصار آمده اند. مثلاً عنوان کتاب: «الآثار الباقیه عن القرون الخالیه» از ابوریحان بیرونی به صورت آثارالباقیه آمده است. یا نمونه دیگر که کتاب «ارداویرافنامه منظوم» از زرتشت بهرام پژدو به صورت «ارداویرافنامه» ذکر شده است.

فصل دوم

مقدمه

نگاهی کوتاه به:
زرتشت و آیین مزدیسنا
عیسی مسیح(ع) و آیین ترسایی